

García Lorca, assassinat. El feixisme contra la cultura

El 18 d'agost de 1936 a la matinada el poeta Federico Garcia Lorca va ser assassinat pels franquistes. La Segona República, Andalusia, Catalunya i la cultura estaven de dol

Xavier Montanyà

424 Articles

Catalans, han llegit amb un gran plaer una carta publicada al *Times* per diversos escriptors anglesos en defensa dels Governos antifeixistes d'Espanya i de la Generalitat, contra la rebel·lió dels generals que volen establir una dictadura militar.

Nosaltres, els catalans, hem admirat sempre els anglo-saxons i els principis polítics que han inspirat la creixença i l'articulació de la més gran associació de nacions del món. Ha estat, per tant, per a nosaltres, una cosa desconcertant de veure que una part de la Premsa anglesa provava d'excusar i àdhuc de lloar l'acció dels rebels. La carta del «Times» a la qual ens referim ha posat moltes coses al seu lloc i ha presentat al públic britànic una idea clara de la lluita que es desenvolupa als pobles hispànics.

Catalunya ha conquerit dintre de la República espanyola un camí envers la seva llibertat nacional que els generals i el feixistes volien suprimir. Per això el nostre poble i el nostre Govern han aixafat al nostre país la rebel·lió militar en vint-i-quatre hores i Catalunya aboca combatents als diversos fronts en ajut de la República espanyola i de les seves autoritats legítimes.

Creiem natural d'esperar que el nostre esforç serà ben interpretat. Com que això no ocorre sempre, volem mostrar el nostre agraïment quan ocorre, com en el cas d'aquests escriptors i homes de ciència, i creiem que el millor lloc per a mostrar-lo són les columnes del «Times», on ha aparegut llur carta.

Us demanem, doncs, de publicar aquesta

un geni de categoria universal.

La poesia de García Lorca, pletòrica d'imatges i rica d'inspiració, ha estat sempre la substància perenne de la veritable poesia. No solament aquella que canta i vibra, sino la que encerta a tancar en la seva música la llum fugissera de les realitats profundes.

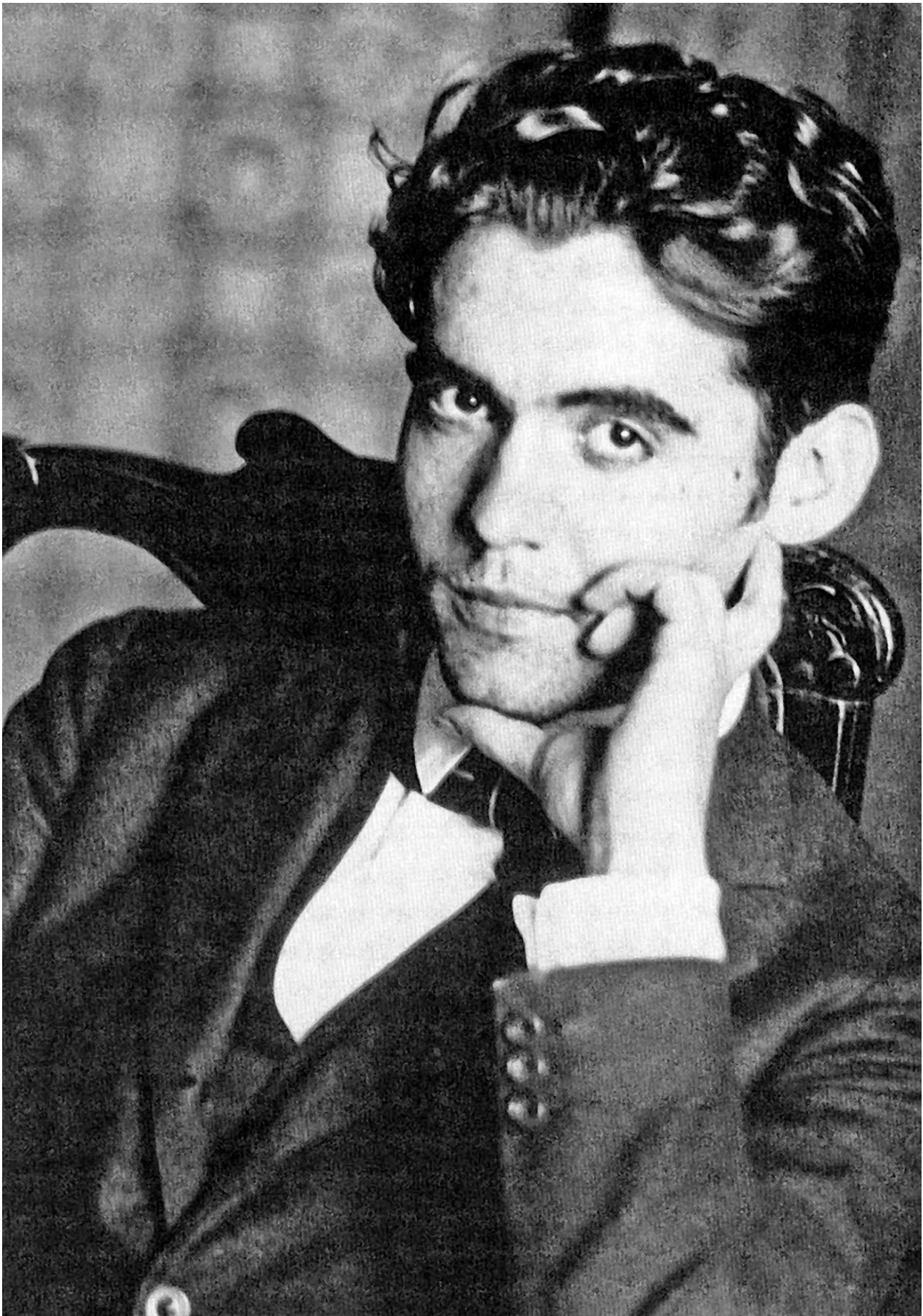
El seu viatge a Nova York decidí probablement la seva vocació i il·luminà el seu esperit en orientar-lo concretament vers la defensa dels oprimits i dels pàries de la societat. Els poemes fruit d'aquell viatge, inèdits en llur gran majoria, que el nostre públic pogué escoltar en una lectura recent, menyspreen la civilització ianqui, amb el seu confort superficial i el seu afany crematístic, per cantar en versos vibrants la tortura i el sofriment de la raça negra, jugulada sota l'opressió brutal dels milionaris nordamericans.

García Lorca estimava, o estima, Catalunya, amb tota la fogositat exuberant del seu caràcter obert i expansiu. Unit amb llaços d'estreta amistat amb el grup de «L'Amic de les Arts» primer i dels «Amics de la Poesia» darrerament, lluità amb els primers amb l'heroisme inútil d'aquells anys enyorats, per la imposició d'una nova forma d'expressió artística i estrenyí els llaços de companyonia amb els darrers, influïnt per la penetració i l'amistat entre els intel·lectuals

El gran escriptor andalús i universal, poeta del poble, compromès amb la República espanyola i les idees d'esquerres fins al final, va ser assassinat pels feixistes quan tenia trenta-vuit anys. El seu

cos, que mai no s'ha recuperat, deu ser en una fossa comuna ignota dels voltants de Viznar (Granada), juntament amb els cossos del mestre Díoscuro Galindo i el dels banderillers anarquistes Francisco Galadi i Joaquín Arcollas.

Era un símbol en la vida i ho és en la mort. El règim va mentir sempre. No va reconèixer mai la implicació en el crim, que es convertí en una de les seves grans incomoditats internacionals. L'exili republicà, l'oposició a l'interior i el món de la cultura mundial el van reivindicar sempre. Fins a la mort de Franco, l'assassinat de Lorca va ser un problema per a la dictadura.

García Lorca se sentia amic de Catalunya. Hi tenia vincles d'amistat personal i artística. Un dels seus amics, Lluís Montanyà, el crític literari que introduí i valorà la seva obra al nostre país, quan va poder saber més o menys del cert la tràgica notícia de l'assassinat del seu amic, va publicar un article al setmanari *Mirador*: '[García Lorca, assassinat. El feixisme contra la cultura.](#)' També es va publicar al recull d'articles *Lluís Montanyà. Defensa de l'avantguardisme* (A Contravent, 2010), a cura de Joan Herrero Senés.

Comiat a l'amic assassinat

L'article és un text colpidor i sobri, com no podia ser de cap més manera, perquè el dolor de l'amic assassinat 'per les forces aliades de la incultura i la barbàrie' es barrejava amb la responsabilitat de definir, una altra vegada, i en aquells moments, la immensa importància de la seva obra. A la vegada, és una condemna del crim i una crida al deure dels escriptors catalans en aquells moments de guerra.

Lluís Montanyà, segons Ricard Salvat, va ser un dels més lúcids defensors crítics de Lorca. Des del 1927 havia escrit uns quants articles sobre els llibres de Lorca *Canciones*, *La jove poesia andalusa* i *El Romancero Gitano* i sobre els seus texts teatrals.

En l'article que dedica a l'assassinat del poeta, tot i afirmar que no són moments per a intentar una valoració de la seva obra, 'perquè l'emoció enterboleix la lucidesa del judici', el qualifica de geni de categoria universal i ressalta sobretot el profund sentit humà de la seva poesia. 'Les espatlles de mel del poeta no ignoren el pes de les coses.' És per això que les estrofes del *Romancero Gitano* corrien de boca en boca, abans de la publicació del llibre. I que el seu teatre revela que el poeta 's'encamina vers la interpretació del misteri de la vida i de l'home, en les fonts primàries en què ha residit sempre la substància perenne de la veritable poesia'.

Els poemes del viatge a Nova York, afirma, marquen definitivament la seva orientació en la defensa dels oprimits i els pàries, 'menyspreen la civilització ianqui [...] per cantar en versos vibrants la tortura i el sofriment de la raça negra, jugulada sota l'opressió brutal dels milionaris nord-americans'.

Com a informació de context, afegiré que *Poeta en Nueva York* l'any 1936 era majoritàriament inèdit, no es publicà fins quatre anys després de la seva mort; però el crític català havia assistit, si més no, a la lectura pública que Lorca n'havia fet l'any 1932 a l'hotel Ritz, convidat pel Conferència Club.

Després d'afirmar que 'García Lorca estimava, o estima, Catalunya, amb tota la fogositat exuberant del seu caràcter obert i expansiu' i explicar molt sintèticament els llaços d'amistat cultural entre els andalusos i els catalans, s'adreça als escriptors catalans: 'El nostre deure és estar tots units en la lluita i la condemna de l'atemptat brutal que s'està perpetrant avui en les terres hispàniques contra la llibertat, contra l'esperit i contra les essències més pures de la cultura universal.'

Tres reflexions d'ahir i d'avui

La relectura d'aquell article en aquests dies de l'aniversari d'aquell crim, i en el clima polític i cultural que vivim, pot ajudar, per contrast, a fer unes quantes reflexions. Jo en remarco tres.

Una. I confio que molts em disculpin l'obvietat. La guerra civil espanyola (1936-1939) no va ser una guerra d'Espanya contra Catalunya, com semblaria, potser, per allò que avui diuen alguns. La dreta reaccionària, feixista i clerical de tot Espanya, inclosa la de Catalunya, on també hi havia molts franquistes, es va alçar contra la cultura i el progrés. Contra les llibertats i totes les reivindicacions democràtiques.

Dos. L'amistat, estima i col·laboració que hi havia entre els intel·lectuals catalans i els dels altres pobles ibèrics, especialment els andalusos, per bé que també, amb madrilenys, valencians, gallecs i espanyols en general. Una solidaritat fraternal i universal que s'identificava en les idees i l'estètica, en l'avenç de la cultura, la societat i el bé comú. Una col·laboració que se situava molt més enllà de la política de partits, de les llengües i les nacionalitats, que per a ells mai no havien estat obstacle ni trinxera, sinó més aviat espai compartit d'acció i coneixement.

Tres. La devaluació que han sofert moltes paraules del diccionari en els darrers temps. Bé per haver estat víctimes d'interessades manipulacions dels polítics, bé pel desgast que han sofert en la controvèrsia massificada. Són paraules importants, serioses, pesants, que fonamenten molts altres conceptes del diccionari. Si aquestes paraules es banalitzen o es manipulen podria ser que perillés tota l'estructura dels arguments polítics i històrics. Em refereixo, sobretot, a paraules com feixisme i feixista, o dictadura i dictador.

García Lorca i Catalunya

Seré breu, perquè hi ha prou treballs interessants per a qui vulgui aprofundir l'obra d'aquella generació i la relació del poeta de Granada i la generació del 27 amb la cultura catalana. En concret, hi ha els treballs pioners d'Esther Centelles, Antonina Rodrigo i Maria Campillo; i els posteriors de Fèlix Fanès, Joan M. Minguet, Joan Herrero i Bernat Padró, per exemple.

En una carta al seu amic granadí Melchor Fernández Almagro, periodista i, més tard, historiador i acadèmic, Lorca li deia:

«En cambio Barcelona ya es otra cosa, ¿verdad? Allí está el Mediterráneo, el espíritu, la aventura, el alto sueño de amor perfecto. Hay palmeras, gentes de todos países, anuncios comerciales sorprendentes, torres góticas y un rico pleamar urbano hecho por las máquinas de escribir. ¡Qué a gusto me encuentro allí con aquel aire y aquella pasión! No me extraña el que se acuerden de mí, porque yo hice muy buenas migas con todos ellos y mi poesía fue acogida como realmente no merece. Sagarra tuvo conmigo deferencias y camaraderías que nunca se me olvidarán. Además, yo soy catalanista furibundo, simpatiqué mucho con aquella gente tan construida y tan harta de Castilla».
[*]

García Lorca va venir a Catalunya per primera vegada el 1925, convidat per Salvador Dalí a la casa familiar de Cadaqués. El pintor li demana que els llegeixi el manuscrit que duia a la maleta: *Mariana Pineda*. Els entusiasma. Segueixen lectures a Figueres i a l'Ateneu Barcelonès, amb gran èxit.

Font

Foix

Gasch

Muntanya

Carbonell

yo

Dali

Casanyes

El 1927, el poeta torna Barcelona, precisament per als assaigs i l'estrena de *Mariana Pineda*, protagonitzada per Margarida Xirgu. S'hi està tres mesos, freqüenta Rafael Barradas i el grup de l'Amic de les Arts, amb Sebastià Gasch, J. V. Foix, Josep Carbonell i Lluís Montanyà. Hi fa amistats, exposicions dels seus dibuixos, lectures poètiques, tertúlies, passejades nocturnes i al seu voltant neixen molts projectes.

Josep Dalmau
Salvador Dalí - J. V. Foix - Josep
Carbonell - M. A. Cassanyes - Lluís
Góngora - R. Sainz de la Maza
Lluís Montanyà - Rafael
Barradas - J. Gutiérrez
Gili-Sebastià Gasch

US INVITEN A VISITAR L'EXPOSICIÓ DE
DIBUIXOS DE

FEDERICO GARCÍA LORCA

OBERTA A LES GALERIES DALMAU, DEL 25 DE JUNY
AL 2 DE JULIOL DE 1927.

B A R C E L O N A

L'estrena de *Mariana Pineda* amb decorats de Dalí va ser un èxit. Neix una col·laboració intensa entre tots. Lorca s'enamora del país i de la gent, publica a l'Amic de les Arts i els catalans

comencen a publicar a les revistes d'art i d'avantguarda d'Andalusia. La connexió s'ampliarà aviat a Madrid, València, Galícia i l'Amèrica Llatina.

En una carta del 1927, Montanyà escriu a Lorca i als col·legues de Granada que farien la revista Gallo: «Habían de ser los jóvenes, los últimos, los que tendieran un puente a través del Mediterráneo eterno. Y un puente ya no levadizo. Firme e inconvencible. Para siempre. El trazado, con pulso enérgico y voluntad emocionada, lo ha hecho un lírico dibujante. Vuestro, nuestro García Lorca. Debe haberos hablado de nosotros. De nuestras ansias enormes de confraternizar con vosotros. Elite de la última promoción española. ¿Española? ¿Catalana? ¿Andaluza? Mediterránea.» [**]

Quan a Granada funden la revista Gallo, que només va durar dos preciosos números, les col·laboracions amunt i avall són constants. Quan Dalí, Gasch i Montanyà publiquen el 'Manifest Groc' (1928), Lorca i els seus col·legues el tradueixen i el publiquen a Gallo. El presenten com 'el manifest antiartístic que ha llançat la més interessant facció de la joventut catalana'. Lorca podia haver estat implicat en la idea inicial.

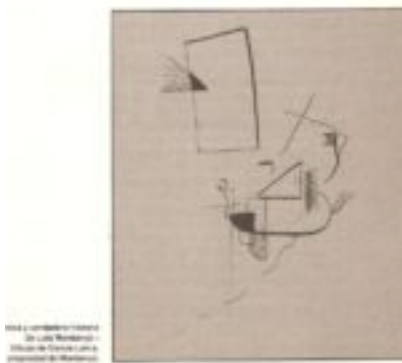

Hi ha un punt d'ingenuïtat i d'entusiasme juvenil, tant en les cartes privades com en les proclames que fan, 'Manifest Groc' inclòs. Després, cadascú evoluciona en la seva direcció. Per a situar-nos millor, l'any 1928, Lorca té trenta anys, Gasch, trenta-un, Dalí, vint-i-quatre, i Montanyà vint-i-cinc.

Les revistes i accions culturals van continuar els anys següents, mentre es van anar marcant distàncies lògiques entre ells. Excepte en el cas del complex Dalí, els altres no van perdre mai l'amistat. Lorca torna a Barcelona el 1932 a llegir poemes convidat pel Conferència Club i l'ADLAN. I el 1935 torna a fer uns mesos d'estada a Barcelona per presentar *Yerma*, *Bodas de sangre* i *Doña Rosita la soltera o el lenguaje de las flores*, totes amb Margarida Xirgu.

Com amb Gasch i el primer Dalí, l'amistat i la relació entre Lorca i Montanyà fou d'estima i

participació intensa i fructífera, en articles, col·laboracions, ressenyes, cartes i anècdotes familiars. El crític escriví: 'García Lorca ha reeixit plenament en l'aplicació pràctica de la fórmula de Cocteau: aconseguir extreure del desordre un ordre nou.' El poeta li dedicà un parell de dibuixos, un dels quals amb tocs surrealistes titulat *La única y verdadera història de Lluís Montanyà*, i la prosa 'Degollación del Bautista', publicada per primera vegada a la Revista de Avance, de Cuba, l'any 1930.

L'any 1939 el meu avi Lluís Montanyà es va exiliar. No va tornar mai més. Va morir a Ginebra l'any 1985. A França va tenir un tercer fill que es diu Frédéric.

García Lorca a l'Ateneu Enciclopèdic Popular

Vull remarcar, i crec que és important, que l'estimació que hi havia a Catalunya per la persona i l'obra de García Lorca va arribar, amb els anys, molt més enllà dels petits cercles d'amics, artistes i intel·lectuals.

Explica Ferran Aisa a *Una història de Barcelona. Ateneu Enciclopèdic Popular (1902-1999)* (Editorial Virus, 2000) l'homenatge que l'AEP li va dedicar el 6 d'octubre de 1935. Era una data clau i l'homenatge es féu extensible als represaliats de la revolució d'Astúries de l'any anterior. S'hi van afegir diversos ateneus i centres obrers de Barcelona. Les entrades eren gratuïtes.

El dia abans el poeta va passejar per la ciutat amb la directiva de l'Ateneu: Tibidabo, barri Gòtic, el Port i, a petició d'ell, visitaren també barris obrers com Sants, el Clot i Sant Andreu. Lorca es va quedar sorprès que la gent dels barris conegués les seves obres i poesies.

L'endemà, al Teatre Barcelona, el ple va ser absolut. La gent sense entrada s'acumulava a la porta. Es van haver d'instal·lar altaveus al vestíbul perquè poguessin seguir la conferència-recital.

Enmig d'un silenci expectant, García Lorca afirmà que mai no havia llegit els seus versos davant de tants espectadors i va demanar de sentir-se tots amics íntims i que oblidessin les proporcions de la sala. La poesia, explicà, és tot el contrari de l'oratòria, en què l'orador estira una idea que el públic ja coneix: 'És com una llarga bandera que l'orador fa jugar amb el vent, canviant plecs, però sense alterar línies; en la poesia s'ha d'estar alerta per caçar imatges i sentiments que salten polvoritzats com aigua de tempesta i en totes direccions com un estol d'ocells espantats pel tret del caçador.'

Llegí versos del *Poema del Cante Jondo*, *Canciones*, *Romancero Gitano* i alguns de *Poeta en Nueva York*, encara inèdit. Parlà de l'accent social d'aquesta obra, inspirat en el contacte amb la vida nord-americana, en la qual els negres eren l'única manifestació d'espiritualitat d'aquell país. Llegí 'Oda al Rey de Harlem' i 'Son de Negros'.

Recità, també: 'Romance de la Guardia Civil Española'. En acabar va esclatar una ovació colossal. El públic, dempeus, cridava 'Visca el poeta del poble!'. Segons el seu biògraf, Ian Gibson: 'En aquell ambient el romanç dels tricornis tenia clares connotacions socials, perquè a Catalunya la Benemèrita havia arribat a ser gairebé tan odiada com a Andalusia.'

Després sortí a l'escenari Margarida Xirgu, vestida de vermell amb uns rivets del color de la bandera republicana. Recità poesies de *Llanto por Ignacio Sánchez Mejías* i *La monja gitana*. El públic l'aplaudí apassionadament. Va ser, segons la premsa, l'homenatge dels obrers catalans a l'actriu.

L'endemà, entrevistat per Josep Palau i Fabre al diari la Rambla de Catalunya, Lorca declarà: 'Mai no havia trobat un auditori tan àvid per a comprendre'm. Mai no havia recitat tan a gust, ni m'havia entregat als meus oients de forma tan absoluta.' Als seus pares, per carta, els confessà que havia estat l'acte més preciós que havia viscut a la seva vida.

Federico García Lorca s'estigué a Barcelona fins a final de l'any 1935. Ja no hi tornà. Vuit mesos després, la matinada del 18 d'agost de 1936, els franquistes van afusellar-lo a Granada.

[*] «En canvi, Barcelona ja és una altra cosa, oi? Hi ha la Mediterrània, l'esperit, l'aventura, l'alt somni d'amor perfecte. Hi ha palmeres, gent de tot arreu, anuncis comercials sorprenents, torres gòtiques i una rica plenamar urbana fet per les màquines d'escriure. M'hi trobo tan a plaer, amb aquell aire i aquella passió! No m'estranya pas que se'n recordin de mi, perquè amb tots m'hi vaig avenir molt i la meua poesia hi fou acollida com realment no es mereix. Sagarra em dedicà deferències i camaraderies que no oblidaré mai. A més, sóc un catalanista furibund, vaig simpatitzar-hi molt, amb aquella gent tan construïda i tan farta de Castella».

[**] «Havien de ser els joves, els últims, que bastissin un pont a través la Mediterrània eterna. I un pont que ja no fos llevadís. Ferm i incommovible. Per sempre. El traçat, amb pols enèrgic i voluntat emocionada, l'ha fet un líric dibuixant. El vostre, el nostre García Lorca. Us n'ha d'haver parlat, de nosaltres. del nostre afany enorme de confraternitzar amb vosaltres. Elit de la darrera promoció espanyola. Espanyola? Catalana? Andalusia? Mediterrània.»